

ΔΙΑΔΟΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ*

ΙΣΤΟΡΙΑ: ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΝΤΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

κ. ΣΠΥΡΟΥ ΙΑΚΩΒΙΔΗ

Κατὰ τὸν Ὁργανισμὸ τῆς Ἀκαδημίας καὶ κατὰ τὸ ἐπικρατῆσαν ἔθιμο, ἡ Ὀλομέλεια ἐκλέγει τὸν Δεκέμβριον κάθε χρόνου ἓνα τακτικὸ μέλος της, ἀπὸ τὴν Τάξιν ποὺ ἔχει σειρά πρὸς τοῦτο, γιὰ τὴν θέση τοῦ ἀντιπροέδρου συμφώνως, ἀλλὰ ὄχι ὑποχρεωτικά, πρὸς τὴν σειρά ἀρχαιότητος ποὺ τὸ μέλος αὐτὸ ἔχει στὸν κατάλογο τῆς Τάξεως. Τὸν ἐπόμενον χρόνον ὁ ἀντιπρόεδρος αὐτὸς ἀναλαμβάνει χωρὶς ἄλλη διαδικασία τὴν προεδρίαν τοῦ Ἰδρύματος, τὴν λειτουργίαν τοῦ ὁποίου διευθύνει καὶ τὸ ὅποιο ἐκπροσωπεῖ κατὰ τὸν νόμον στὶς ἐπαφές του μὲ τίς κρατικὰς ἀρχάς καὶ μὲ ὅλα τὰ ἄτομα καὶ ὀργανισμοὺς μὲ τοὺς ὁποίους ἡ Ἀκαδημία ἔχει σχέσεις. Τὸ ἔθιμο προβλέπει ἐπίσης ὅτι ὁ νέος πρόεδρος ἐκθέτει ἐν συντομίᾳ τὸ πρόγραμμα ποὺ σκέπτεται νὰ ἐφαρμόσῃ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς θητείας του καὶ ἀναπτύσσει ἓνα θέμα τῆς ἀρμοδιότητος καὶ ἐπιλογῆς του.

Στὸ περιορισμένον διάστημα τοῦ λειτουργήματός του ὁ πρόεδρος ὀφείλει νὰ συνεχίσει καί, ἂν εἶναι δυνατόν, νὰ ὀλοκληρώσῃ τὰ ἔργα ποὺ ἄρχισαν ἤδη πρὶν ἀπὸ καιρὸ καὶ ποὺ βρίσκονται σὲ ἐξέλιξιν καὶ νὰ ἐγκαινιάσῃ ἄλλα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συμπληρωθῶν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς προεδρίας του ἢ νὰ κληροδοτηθῶν ἐν ἀνάγκῃ στὸν διάδοχόν του. Ὅλα αὐτὰ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι οἱ προτάσεις καὶ οἱ ἐνέργειές του θὰ βρίσκουν τὴν ἔγκρισιν τῆς Ὀλομελείας, ποὺ εἶναι τὸ ἀπολύτως κυρίαρχον σῶμα τοῦ Ἰδρύματος, τὸ μόνον ποὺ λαμβάνει δεσμευτικὰς ἀποφάσεις τίς ὁποῖες ὁ πρόεδρος ἐκτελεῖ.

---

* Δημοσίαν Συνεδρία τῆς 8ης Ἰανουαρίου 2004.

Αὐτὴ εἶναι ἡ διαδικασία ποὺ μὲ ἔφερε σήμερα χάρι στὴν ψῆφο τῶν συναδέλφων μου στὴν κατ' ἐξοχὴν τιμητικὴ, ὅσο καὶ ὑπεύθυνη αὐτὴ θέση καὶ αὐτὲς εἶναι οἱ ὑποχρεώσεις ποὺ ἀναλαμβάνω ἔναντι τοῦ Ἰδρύματος καὶ ὅσων συναλλάσσονται μὲ αὐτό. Ὑποχρεώσεις τίς ὁποῖες καθιστοῦν ἀκόμη βαρύτερες οἱ ἐντυπωσιακὰ ἐπιτυχεῖς δραστηριότητες τοῦ ἀπερχόμενου προέδρου καὶ φίλου καθηγητοῦ κ. Γρ. Σκαλκιά, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ γιὰ ὅσα κολακευτικά εἶπε γιὰ τὸ ἄτομό μου. Θὰ προσπαθῆσω ὅσο μπορῶ νὰ ἀφήσω καὶ ἐγὼ ἓνα ἔργο ποὺ νὰ προαγάγει τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς Ἀκαδημίας καὶ χαίρομαι ἰδιαιτέρως διότι θὰ ἔχω τὴν συνδρομὴ τοῦ ἐφετεινοῦ ἀντιπροέδρου καὶ ἀγαπητοῦ συναδέλφου καὶ ἐκλεκτοῦ νομομαθοῦς κ. Ἑμμανουήλ Ρούκουνα.

Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ θέματος γιὰ τὸ ὁποῖο ἀποφάσισα νὰ σᾶς μιλήσω ὀφείλεται στὴν ἀγανάκτηση καὶ ἀπογοήτευση ποὺ προξένησε σὲ μένα, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅσους σέβονται τὴν πρόσφατη ἱστορία καὶ κυρίως αὐτοὺς ποὺ τὴν διαμόρφωσαν, ἡ κραυγαλέα, γιὰ νὰ μὴν πῶ ἢ προκλητικὴ ἄγνοια ἢ καὶ ἀδιαφορία γιὰ τὸ τί συνέβη στὸν τόπο σὲ μία ἀπὸ τίς πιὸ ἀποφασιστικές, πιὸ δύσκολες καὶ πιὸ τιμητικὲς στιγμὲς τοῦ πρόσφατου παρελθόντος του: Στὴν ἀποστολὴ ποὺ ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσει μὲ ὑποδειγματικὴ αὐτοθυσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀξιοθαύμαστη ἐπιτυχίᾳ ἡ Ἑλλάς ὅταν ἀναγκάστηκε νὰ βγῇ παρὰ τὴν θέλησὶ τῆς στὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμο. Ὅσοι ἔζησαν τίς στιγμὲς ἐκεῖνες ὡς ἐνήλικες, ὡς ἔφηβοι καὶ ὡς παιδιὰ ἀκόμη δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ θυμῶνται τὴν ἀτμόσφαιρα ὁμοψυχίας, ἀνατάσεως καὶ ὑπερηφάνειας γιὰ τὰ κατορθώματα τοῦ στρατευμένου μέρους τοῦ ἔθνους καὶ γιὰ τὴν αὐθόρμητη καὶ ἀμέριστη στήριξή του, ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἄφησαν πίσω τους. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς μιὰ τέτοια συγκυρία θὰ ἔμενε στὴν μνήμη τοῦ ἔθνους τουλάχιστον τόσο, ὅσο οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι καί, ἐνδεχομένως, τὸ 1821.

Καὶ τώρα; Τώρα ὅλοι μας ἀκούσαμε ἢ διαβάσαμε στίς ἐφημερίδες νέους, ἀλλὰ καὶ ὄχι τόσο νέους ἀνθρώπους νὰ λένε ὅτι ἡ 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940 εἶναι ἡ μέρα ποὺ νικήσαμε τοὺς Τούρκους καὶ ἐγὼ προσωπικῶς ἄκουσα στὸ Ναύπλιο μία παρέα νεαρῶν καὶ τῶν δύο φύλων νὰ ἀποφαίνεται ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦ φουστανελλοφόρου Ὁθωνοῦ παρίστανε τὸν Ἀχιλλέα. Καὶ ὅταν διηγήθηκα τὸ συμβᾶν αὐτὸ σὲ ἓναν κύκλο στὸν ὁποῖον ἀνῆκε νεαρὴ ἀπόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ὑποψήφια γιὰ διορισμὸ στὴ Μέση Ἑκπαίδευση, τὴν ἄκουσα νὰ ρωτᾷ ποιὸς ἦταν αὐτὸς ὁ Ὁθων. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἱστορία δὲν διδάσκεται σωστὰ ἢ δὲν διδάσκεται καθόλου καὶ ὅτι οἱ σημερινοὶ γονεῖς ἀγνοοῦν τί ἔκανε ἡ γενεὰ πρὶν ἀπὸ αὐτούς. Ὅποιοι καὶ ἂν φταίει, γινώμαστε

σιγά-σιγά λαός ανιστόρητος που δεν γνωρίζει και δεν αισθάνεται την περιέργεια να μάθει τί προηγήθηκε για να βρεθεί εκεί όπου βρίσκεται σήμερα. Καλό θα ήταν επομένως να αναρωτηθούμε εάν η ιστορία μας, αλλά και η ιστορία εν γένει έχει λόγο υπάρξεως και ποιόν. Ής αρχίσουμε λοιπόν από την αρχή. Τί είναι ιστορία;

Ο όρισμός της ιστορίας είναι υπό μία έννοια διττός. Ήφ' ενός, για να περιοριστούμε στον πλανήτη μας, είναι το σύνολο των όσων συνέβησαν σε αυτόν από την δημιουργία του πριν από δισεκατομμύρια χρόνια, με αποφασιστική (για την ιστορία) στιγμή που εμφανίστηκε ο άνθρωπος, το όν που χαρακτηρίζεται από την όρθια στάση, τον ανεπτυγμένο εγκέφαλο και την χρήση του άρθρου λόγου, στιγμή που χρονολογείται μόλις οκτακόσιες χιλιάδες χρόνια προηγουμένως. Και τούτο διότι ο άνθρωπος είναι εκείνος που δημιούργησε την ιστορία με την δεύτερη έννοια, την απομνημόνευση δηλαδή, μελέτη και καταγραφή των γεγονότων με σκοπό την αναπαράσταση του παρελθόντος, πράγμα που συνδέεται απολύτως με την νοητική εκείνη λειτουργία που λέγεται συνείδηση και ειδικότερα με την λεγόμενη στενότητα της λειτουργίας αυτής. Πράγματι, ή γνωσιοθεωρία μας διδάσκει ότι ή στενότης της συνειδήσεως είναι το φαινόμενο κατά το όποιο ή συνείδηση, που συλλαμβάνει και κατατάσσει τις παραστάσεις που της προμηθεύουν οί αισθήσεις, δεν μπορεί να αφομοιώσει πολλές τέτοιες συγχρόνως, αλλά περιορίζεται σε μία και μόνη κάθε φορά. Έτσι δημιουργείται στον άνθρωπο ή αίσθηση του χρόνου, συγχρόνως όμως ή κάθε παράσταση αντικαθίσταται άμέσως και ακατάπαυστα από την επόμενη, ανάγεται δηλαδή και ανήκει αυτομάτως στο παρελθόν. Επομένως, τόσο το παρόν, όσο κατά μείζονα λόγο και το μέλλον δεν είναι για τον ανθρώπινο νου παρά μόνο συμβατικές έννοιες που μπορούν να νοηθούν μόνο ως προεκτάσεις εκείνων που ήδη γνωρίζει. Εάν ή διαδικασία αυτή είναι ή γενεσιουργός αίτια της έμφυτης έφέσεως του ανθρώπου να πληροφορηθεί για τα περασμένα και να γνωρίσει τις ρίζες του, είναι άδηλο. Η έφεση όμως αυτή υπάρχει και, ξεκινώντας από τις προσωπικές αναμνήσεις του καθενός, οδηγεί στην σύλληψη της αναζήτησης και της μελέτης του παρελθόντος εν γένει και στην διεύρυνση της μελέτης αυτής από το εκάστοτε πρόσωπο στην ομάδα, από εκεί στο κοινωνικό σύνολο ενός τόπου, στις σχέσεις τέτοιων συνόλων μεταξύ τους και, τέλος, όσο τούτο είναι έφικτό, σε όλόκληρη την ανθρωπότητα.

Αρχικά βέβαια ή αναδρομή στο παρελθόν πρέπει να είχε την μορφή της αναπόλησης και της διήγησης προσωπικών αναμνήσεων πιστών ή διασκευασμένων προς το κολαευτικότερο για τον αφηγητή. Με την πάροδο του χρόνου οί αναμνήσεις αυτές άρχισαν να συνδυάζονται με άλλες και να αποκρυσταλλώνονται σε

παραδόσεις γενικότερου ενδιαφέροντος με προσωπικές ή τοπικές παραλλαγές, σέ μύθους που κατέληγαν συχνά σέ μεταφυσικές-θρησκευτικές δοξασίες, όπου οί θεό-όττητες έπαιρναν τήν μορφή εξιδανικευμένων όντων προικισμένων με ύπερφυσικές δυνάμεις και ικανότητες, αλλά και με ανθρώπινα χαρακτηριστικά, όρέξεις, αδυναμίες, αντιδράσεις και περιπέτειες. Σιγά-σιγά ή καλλιέργεια του λόγου όδήγησε στην αποτύπωση των κατά κανόνα θολών και συγκεχυμένων αυτών παραστάσεων σέ συγκροτημένες μακρόπνοες διηγήσεις που δέν άργησαν νά πάρουν έμμετρη μορφή, ή όποία διευκόλυνε τήν απομνημόνευση. Παράλληλα, ή έφεύρεση τής γραφής, που ξεκίνησε από τήν Μεσοποταμία και τήν Αίγυπτο και ή διάδοσή της συνετέλεσε στην συγκράτηση όλων αυτών ή και άλλων καθημερινών και συγχρόνων πρός τους γράφοντες περιστατικών. Τέτοια κείμενα είναι οί βασιλικές επιγραφές, οί άπολογισμοί πεπραγμένων διαφόρων ιερέων και αξιωματούχων, οί αποφάσεις, οί νόμοι, οί συμφωνίες, συνθήκες και ή αλληλογραφία ήγεμόνων. Αυτά όλα, που γράφτηκαν άπλως και μόνο για νά δοξάσουν όρισμένα πρόσωπα ή μεμονωμένα γεγονότα ή για νά κωδικοποιήσουν συγκεκριμένες καταστάσεις, είναι όμως οί άρχαιότερες πηγές τής ιστορικής έπιστήμης, τά πρώτα πραγματικά ιστορικά κείμενα, όσο άμφίβολη και άν είναι συχνά ή αξιόπιστία τους.

Η ιστορία όμως αυτή καθ' έαυτήν ή μάλλον ή ιστοριογραφία, είναι έπινόηση των Έλλήνων. Πρώτοι αυτοί προσπάθησαν νά τήν προσεγγίσουν συστηματικά έκμεταλλευόμενοι και αξιολογώντας, ύποτυπωδώς έστω, τς πηγές τους. Ο παλαιότερος περιηγητής, γεωγράφος και “λογοποιός”, όπως τόν όνομάζει ο Ηρόδοτος, από τó έργο του όποίου έχουμε άποσπάσματα, είναι ο Έκαταίος ο Μιλήσιος, που έδρασε στο δεύτερο ήμισυ του 6ου αι. π.Χ. και έζησε τήν Ίωνική επανάσταση. Ξεκινώντας από τήν δήλωση “τάδε γράφω, ως μοι δοκεί αληθέα είναι: οί γάρ Έλλήνων λόγοι πολλοί τε γελοίοι, ως έμοί φαίνονται, εΐσιν”, δηλ. “αυτά γράφω, όσα πιστεύω ότι είναι αληθινά, γιατί αυτά που διηγούνται οί Έλληνες μου φαίνεται πως είναι πολλά και για γέλια”, είναι ο πρώτος που συγκέντρωσε, μαζί με τς περιγραφές λαών και τόπων, στο σύγγραμμά του “Γενεολογία” ιστορικές πληροφορίες τς όποιες διακρίνει άφ' ενός σέ “όψεις” και “ιστορίας”, δηλαδή αυτά που είδε και γνώρισε ο ίδιος, και άφ' έτέρου σέ “άκοάς”, ό,τι του είχαν πει. “Αν και δέν ύπῆρξε ιστορικός με τήν καθιερωθείσα άργότερα και ισχύουσα σήμερα έννοια του όρου, ήταν όμως ο πρώτος που έδειξε τόν δρόμο τόν όποιον ακολουθήσαν κατόπιν με έπίγνωση τής άποστολῆς των ο Ηρόδοτος, που και αυτός ξεχωρίζει αυτά που είδε και γνώρισε αυτοπροσώπως από όσα άκουσε, και προπαντός, ο Θουκυδίδης: “Οί γάρ άνθρωποι τάς άκοάς των

προγεγεννημένων, καὶ ἦν ἐπιχώρια σφίσιν ἤ, ὁμοίως ἀβασανίστως παρ' ἀλλήλων δέχονται... οὕτως ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας καὶ ἐπὶ τὰ ἔτοῖμα μᾶλλον τρέπονται ... τὰ δ' ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν οὐδ' ὥς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς τε αὐτός παρῇ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατόν ἀκριβεῖα περὶ ἐκάστου ἐπεξελεθών". Σὲ μετάφραση Ἑγγ. Βλάχου "... γιατί οἱ ἄνθρωποι, ὅταν πρόκειται ἀκόμα καὶ γιὰ τὴ δική τους πατρίδα, δέχονται ἀβασάνιστα ὅσα ἀκοῦνε γιὰ τὸ παρελθόν... Τέτοια εἶναι ἡ ἀδιαφορία τῶν πολλῶν ποὺ δὲν κοπιᾶζουν γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ προτιμοῦν τὰ ἔτοιμα σχήματα... Γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου δὲν θέλησα νὰ ἀρκεσθῶ σὲ πληροφορίες τοῦ πρώτου τυχόντος οὔτε στὴν προσωπική μου ἀντίληψη καὶ μόνο, ἀλλὰ ἔκανα προσεκτικὴ ἔρευνα καὶ γιὰ τὰ γεγονότα στὰ ὁποῖα ἤμουν παρὼν καὶ γιὰ ὅσα μοῦ ἀνέφεραν ἄλλοι". Ἐδῶ μιλά ὁ πραγματικὸς ἱστορικός, ὁ ἐπιστήμων, θὰ λέγαμε σήμερα, ποὺ δὲν συγκεντρώνει μόνο, ἀλλὰ καὶ ἐλέγχει τὶς πηγές του. Τὴν μέθοδο αὐτὴν ἐφήρμοσαν μὲ διαφόρους βαθμοὺς σχολαστικότητος καὶ ἐπιτυχίας οἱ διάδοχοί του, Ἑλληνες ὅπως ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πολύβιος καὶ λιγότερο ὁ Διόδωρος, καθὼς καὶ μερικοὶ Λατίνοι (ὁ Σαλλούστιος π.χ. ἢ ὁ Τάκιτος) προάγοντας τὴν ἐπιστημονικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ἱστορίας τόσο, ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση ὁ Λουκιανὸς νὰ καθορίσει τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. στὸ Πῶς δεῖ Ἱστορίαν συγγράφειν τὸν ρόλο καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ ἱστορικοῦ λέγοντας: "Τοιοῦτος οὖν μοι ὁ συγγραφεὺς· ἔστω ἄφοβος, ἀδέκαστος, ἐλεύθερος, παρρησίας καὶ ἀληθείας φίλος, ὡς ὁ κωμικὸς φησὶν τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην δὲ σκάφην ὀνομάσων, οὐ μίσει οὐδὲ φιλίᾳ νέμων οὐδὲ φειδόμενος ἢ ἐλεῶν ἢ αἰσχυρόμενος ἢ δυσωπούμενος, ἴσος δικαστής, εὖνους ἅπασιν ἄχρι τοῦ μὴ θατέρῳ τι ἀπονεῖμαι πλεῖον τοῦ δέοντος, ξένος ἐν τοῖς βιβλίοις καὶ ἄπολις, αὐτόνομος, ἀβασίλευτος, οὐ τί τῷδε δόξει λογιζόμενος, ἀλλὰ τί πέπρακται λέγων". (Θέλω λοιπὸν τὸν συγγραφέα νὰ εἶναι ἄφοβος, ἀδέκαστος, ἐλεύθερος, φίλος τῆς παρρησίας καὶ τῆς ἀλήθειας, ποὺ νὰ λέει, κατὰ τὸν κωμικόν, τὰ σῦκα σῦκα καὶ τὴν σκάφη σκάφη. Νὰ μὴν ἐπηρεάζεται οὔτε ἀπὸ μίσος οὔτε ἀπὸ φιλία, νὰ μὴν εὐνοεῖ, νὰ μὴ χαρίζεται, νὰ μὴ ντρέπεται, νὰ μὴ ἐντυπωσιάζεται. Νὰ ἐφαρμόζει γιὰ ὅλους τὰ ἴδια κριτήρια καὶ νὰ εἶναι εὐνοϊκὸς πρὸς ὅλους ἐξ ἴσου, ὥστε νὰ μὴν ἐπιδικιάζει σὲ κανένα περισσότερα ἀπὸ ὅσα τοῦ ἀρμόζουν. Νὰ εἶναι ἀποτραβηγμένος στὰ βιβλία του, χωρὶς πατριωτισμοὺς καὶ χωρὶς ἐξάρτηση ἀπὸ ἄρχοντες, καὶ νὰ μὴ σκέπτεται τί ἐντύπωση θὰ κάνουν ὅσα γράφει, ἀλλὰ νὰ διηγεῖται αὐτὰ ποὺ ἔγιναν).

Αὐτὰ ὅλα ξεχάστηκαν ὅμως μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ ποὺ ἔφερε μία ριζικὴ μετατόπιση τοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ τῆς μεθοδου. Οἱ πατέρες τῆς

Ἐκκλησίας ἀνέπτυξαν μία καινούρια ἀντίληψη περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν γενεσι-
 ουργῶν αἰτίων τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, γιὰ τὴν ὁποίαν ἔδωσαν τὸν τόνο καὶ κα-
 θόρισαν τὴν κατεύθυνση, τὸ Χρονικὸν καὶ τὰ δέκα βιβλία τῆς “Ἐκκλησιαστικῆς
 Ἱστορίας” τοῦ Εὐσεβίου τῆς Καισαρείας περὶ τὸ 300 μ.Χ. καὶ ἀμέσως κατόπιν,
 ἡ *Civitas Dei* τοῦ Ἀγ. Αὐγουστίνου τοῦ ἐξ Ἰππῶνος, ἔργο ἀπολογητικὸ μᾶλλον
 παρὰ ἱστορικόν, καθοριστικὸ ὅμως γιὰ τὴν διαμόρφωση τῆς νέας φιλοσοφίας. Σὲ
 αὐτὰ προστέθηκαν καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἑπτὰ βιβλία τῶν “*Historiae adversus
 paganos*” τοῦ Παύλου Ὁροσίου. Ἡ φιλοσοφία αὐτὴ δέχεται ὅτι: Ὁ Θεὸς ὀρίζει τὰ
 ἀνθρώπινα. Τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ θέλησή του καὶ ἐξελίσσονται ὅπως πε-
 ριγράφονται στὴν Βίβλο κατατείνοντας ἀπὸ τὴν κτίση τοῦ Κόσμου πρὸς τὴν γέν-
 νηση τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς τὴν Δευτέρα Παρουσία. Τὸ προχριστιανικὸ
 παρελθὸν ἀγνοεῖται ἢ λοιδορεῖται, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι ἡ μόνη ἱστορικὴ πηγὴ,
 ἡ χρονολογία βασίζεται στὶς σειρὲς τῶν ἱερέων, προφητῶν καὶ βασιλέων τοῦ
 Ἰσραὴλ, οἱ ἄλλοι λαοὶ (Αἰγύπτιοι, Βαβυλώνιοι, Ἕλληνες κ.λ.) ἀναφέρονται μόνο
 ἀνάλογα μὲ τίς σχέσεις τίς ὁποῖες εἶχαν μὲ αὐτὸ καὶ ἡ κοσμικὴ ἐξουσία, τὴν ὁποί-
 αν συμβολίζει ἡ Ρώμη καὶ τῆς ὁποίας παρακολουθοῦνται οἱ περιπέτειες ἀπὸ τὴν
 στιγμή τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἕως τὴν κατάλυσή της ἀπὸ τοὺς Γότ-
 θους τοῦ Ἀλαρίχου, θὰ δώσει τὴν θέση της στὴν ἰδεώδη πολιτεία ποὺ θὰ στήσει
 ὁ Χριστιανισμός, τὴν πολιτεία τοῦ Θεοῦ. Οἱ προδιαγραφὲς αὐτὲς κυριάρχησαν
 ἀπολύτως σὲ ὁλόκληρο τὸν Μεσαίωνα, ὁ ὁποῖος δὲν προσέθεσε παρὰ μόνο διάφο-
 ρα χρονικά, διηγήσεις στὶς ὁποῖες τὰ γεγονότα ἐκτίθενται μόνο κατὰ τὴν ἐξωτε-
 ρικὴ τους ἀλληλουχία χωρὶς ἐσωτερικὴ ἐνότητα καὶ ποὺ ἀφοροῦν τοὺς χρόνους
 καὶ τὸν κύκλο τοῦ ἐκάστοτε γράφοντος χωρὶς ἱστορικὴ προοπτικὴ καί, ὅσάκις ἐπι-
 χειρεῖται ἀναδρομὴ στὸ παρελθόν, χωρὶς μέθοδο. Μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς εἰδωλολά-
 τρες εἶχε λησμονηθεῖ καὶ ὁ Λουκιανός (Πῶς δεῖ Ἱστορίαν συγγράφειν, 47): Τὰ δὲ
 πράγματα αὐτὰ οὐχ ὥς ἔτυχε συνακτέον, ἀλλὰ φιλοπόνως καὶ ταλαιπώρως πολ-
 λάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἀνακρίνοντα, καὶ μάλιστα μὲν παρόντα καὶ ἐφορῶντα, εἰ δὲ
 μὴ, τοῖς ἀδεκαστότερον ἐξηγουμένοις προσέχοντα καὶ οὐς εἰκάσειεν ἂν τις ἥκιστα
 πρὸς χάριν ἢ ἀπέχθειαν ἀφαιρήσειν ἢ προσθήσειν τοῖς γεγονόσιν, ἀνταυθα ἤδη καὶ
 στοχαστικός τις καὶ συνθετικός τοῦ πιθανωτέρου ἔστω. Δηλαδή: “Τὰ συμβάντα
 δὲν πρέπει [ὁ συγγραφέας] νὰ τὰ συλλέγει ὅπως τύχει, ἀλλὰ ἀφοῦ τὰ ἐξετάσει
 ἐπανειλημμένως μὲ ἐπιμέλεια καὶ κόπο, καὶ κυρίως ὅταν εἶναι παρὼν καὶ τὰ βλέ-
 πει, εἰδ’ ἄλλως, νὰ δίνει προσοχὴν σὲ ἐκείνους ποὺ τὰ ἀναφέρουν χωρὶς μεροληψία
 καὶ σὲ ὅσους πιστέψει ὅτι θὰ μεγαλοποιήσουν τὰ γεγονότα ἢ θὰ τὰ ὑποτιμῇσουν
 ὅσο γίνεται λιγότερο λόγῳ εὐνοίας ἢ ἐχθρότητος. Καὶ τότε ἀκόμη πρέπει νὰ εἶναι
 στοχαστικὸς καὶ στὴν σύνθεσή του νὰ περιλαμβάνει τὰ πιθανώτερα”.

Πιο συγκρατημένοι και σχετικά πιο ανεξάρτητοι εμφανίζονται οι Βυζαντινοί, οι όποιοι όμως, αν και γνώριζαν τους αρχαίους και παραθέτουν κείμενά τους, δεν τους μιμούνται στην μέθοδο. Κανείς τους δεν υπερβαίνει το επίπεδο του χρονικογράφου και τὰ κείμενά τους χαρακτηρίζονται από διάφορες δυναστικές, θρησκευτικές, αλλά και προσωπικές συμπάθειες, αντιπάθειες και προκαταλήψεις. Τοῦτο εἶναι ἰδιαίτερος ἐμφανὲς στὴν περίπτωση τοῦ Προκοπίου, τοῦ οὐοίου τὰ Ἀνέκδοτα εἶναι ἓνα ἀνηλεὲς λιβελλογράφημα ἐναντίον ἐκείνων πού ἐξυμνεῖ στο *Περὶ κτισμάτων* καὶ στο *Ἱστορικόν* του, δηλαδή τὸ αὐτοκρατορικό ζεύγος Ἰουστινιανὸ καὶ Θεοδώρα καὶ τὸν στρατηγὸ Βελισσάριο. Περίπου σύγχρονοί του εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας, τοῦ οὐοίου ἡ *Χρονογραφία* εἶναι ἓνα συνονθύλευμα ἀπὸ παλαιότερες διηγήσεις, λανθασμένες πληροφορίες, ἀνέκδοτα καὶ ἀντιφάσεις, ἓνα ἀμέθοδο λαϊκὸ ἀνάργνωσμα πού δείχνει καὶ κάποια τάση πρὸς τὸν μονοφυσитισμό. Ὁ κάπως μεταγενέστερος Θεοφύλακτος Σιμοκάττης πού ἔζησε ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου ἔγραψε τὴν *Οἰκουμένην Ἱστορίαν*, χρονικὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου, ἔργο πού περιέχει πολλές γεωγραφικὲς καὶ ἱστορικὲς πληροφορίες, ἀλλὰ ἀσχεῖ ἀπὸ ἔλλειψη χρονολογικῆς ἀκριβείας καὶ ἀπὸ ἐξεζητημένους τρόπους ἐκφράσεως. Ἀξιολογότεροι γιὰ τίς πληροφορίες πού παρέχουν συνήθως ἀπὸ πρῶτο χέρι εἶναι οἱ χρονικογράφοι τῆς προχωρημένης Βυζαντινῆς περιόδου πού ἀκολουθοῦν καὶ συμπληρῶνουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον: Ὁ φιλόσοφος, πανεπιστήμων καὶ αὐλικὸς Μιχαὴλ Ψελλὸς πού ἐνδιαφέρεται νὰ κολακεύσει μᾶλλον, παρὰ νὰ ἐξιτορήσει τὰ τῆς βασιλείας τῶν τελευταίων Μακεδόνων, ἡ Ἄννα Κομνηνὴ πού κατέγραψε στὴν *Ἀλεξιάδα* τῆς τὸν θαυμασμό της γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὴν βασιλεία τοῦ πατέρα της Ἀλεξίου καὶ τίς περιπέτειες τῆς Ἀ΄ Σταυροφορίας, ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος πού περιγράφει ἀρκετὰ ψυχραῖμα τὰ γεγονότα πού κατέληξαν στὴν κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους τῆς Δ΄ Σταυροφορίας, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Γεώργιο Ἀκροπολίτη πού προάγει τὴν διήγησή με σχετικὴ ἀντικειμενικότητα ὡς τὴν ἀνακατάληψη τῆς Πόλης ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγο. Ἡ *Ἱστορία* τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη καλύπτει τὰ ἔτη 1255-1308, κυρίως δηλαδή τίς βασιλεῖες τῶν Μιχαὴλ καὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγων καὶ συνεχίζεται καὶ συμπληρῶνεται ἀπὸ τὴν *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία* τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά πού προχωρεῖ ἔως τὸ 1359. Τὸν ἐπίλογο ἔγραψαν ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης πού παρακολούθησε καὶ περιγράφει τίς ἐπιδρομὲς τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν οὐοίαν μάλιστα παραλληλίζει με ἀρκετὴ ἔλλειψη κριτικῆς διαθέσεως με τὴν ἄλωση τῆς Τροίας ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τελευταῖος, αὐτόπτης μάρτυρας καὶ θύμα, ὁ Γεώργιος Φραντζῆς, πού εἶναι ἡ αὐ-

θεντία για τὰ γεγονότα πού ἔζησε ὁ ἴδιος, καὶ μάλιστα γιὰ τὴν πολιορκία καὶ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης ἀπὸ τὸν Μωάμεθ τὸν Β΄.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχαν ἀρχίσει στὴν Εὐρώπῃ οἱ πρῶτες σποραδικές προσπάθειες νὰ διατυπωθοῦν γραπτές μνημεις τῶν ὅσων συνέβαιναν ἐκεῖ, συντεταγμένες ἀπὸ διαφόρους χρονικογράφους, κυρίως μοναχοὺς, πού κατέγραφαν ὅ,τι ζοῦσαν οἱ ἴδιοι στὸν περιορισμένο γεωγραφικὸ καὶ πνευματικὸ τοὺς κύκλο. Κανείς των, οὔτε οἱ σημαντικότεροι καὶ νεώτεροι, ὅπως ὁ Ἰταλὸς Villani καὶ ὁ Γάλλος Froissart δὲν εἶχαν τὴν δυνατότητα ἢ καὶ τὴν διάθεση νὰ ἐλέγξουν τίς πηγές των, ἰδίως γιὰ ὅσα εἶχαν συμβεῖ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς.

Ἡ Ἀναγέννηση ἔφερε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἱστορικοὺς καὶ μὴ, στὸ προσκήνιο, ἀλλὰ ἡ προσοχὴ τῶν λογίων Ἑλλήνων τῆς διασπορᾶς καὶ ξένων, στρεφόταν ἀρχικὰ στὴν καλλιλογικὴ μορφή καὶ στὴν σκέψη τῶν ἀρχαίων μᾶλλον, παρὰ στὸ ἐνδιαφέρον πού παρουσίαζαν τὰ κείμενά τους ὡς ἱστορικὲς πηγές. Ὅπως δὲ ὅμως τὰ ἔργα τους γίνονταν ὅλο καὶ περισσότερο γνωστά, ἡ δημοσίευσή τους, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐφεύρεση τῆς τυπογραφίας καὶ τὴν ἴδρυση βιβλιοθηκῶν, τὰ ἔκανε εὐρύτατα προσιτὰ καὶ ἡ μελέτη τους ἄρχισε νὰ προκαλεῖ συγκρίσεις καὶ ἐρωτήματα ὡς πρὸς τὸν βαθμὸ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ καθενός. Ἡ νεοφανὴς αὐτὴ τάση πρὸς ἀναζήτησι, παραβολὴ καὶ ἀξιολόγησι τῶν κειμένων ἐνισχύθηκε σημαντικὰ στοὺς χρόνους τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως, ὅποτε ἄρχισε νὰ ἀμφισβητεῖται ἡ ἐγκυρότης ὅχι μόνο τῆς ἐπίσημης ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας, ἀλλὰ καὶ τῆς γνησιότητος πολλῶν ταπεινοτέρων ἐγγράφων πού ἐστήριζαν δογματικὰ καὶ ἰδιοκτησιακὰ δικαιώματα τῆς ἐκκλησίας. Ἔτσι ἄρχισε ἡ συλλογὴ, σύγκρισις καὶ κριτικὴ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν πού πρῶτος ἐπεχείρησε σὲ εὐρεία κλίμακα, ἂν καὶ χωρὶς τὸν ἴδιο πάντοτε βαθμὸ ἐπιτυχίας, ὁ βιβλιοθηκῆριος καὶ ἀρχαιοφύλακας τοῦ δουκάτου τῆς Μόδενας Λουδοβίκος Ἀντώνιος Muratori (1672-1750) πού ἀναζήτησε καὶ ἀντιπαρέβαλε κυρίως πηγές τῆς ἱστορίας τῆς Ἰταλίας. Ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὰ διδάγματα καὶ ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Muratori ὁ Ἀγγλὸς Edward Gibbon ἐτόλμησε νὰ γράφει τὸ ἐξάτομο ἔργο του *Decline and Fall of the Roman Empire* (Παρακμὴ καὶ Πτώσις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας) πού καλύπτει τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 180 ἕως τὸ 1453 μ.Χ.. Οἱ ἐλλειπὲς πηγές του καὶ ὀρισμένες προκαταλήψεις τῆς ἐποχῆς του τὸν ἔκαναν νὰ παρεξηγήσει καὶ νὰ ὑποτιμῇ ἐντελῶς τὸ Βυζάντιο, τὴν ἱστορία τοῦ ὁποίου ἀπὸ τὸν Ἡράκλειο ἕως τὴν Ἀλωση χαρακτηρίζει ὡς “στερεότυπο ἱστόρημα ἀδυναμίας καὶ κακοδαιμονίας” (a uniform tale of weakness and misery). Ἡ ἀρχὴ ὅμως εἶχε γίνει καὶ ἡ ἰδέα τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων δὲν ἄργησε νὰ διαδοθεῖ καὶ νὰ ἐφαρμοστεῖ ὅλο καὶ πιὸ συστηματικά. Ὁ 19ος αἰ. εἶδε τὴν

τάση αυτή, βασισμένη στην αρχαιολογική έρευνα και ενισχυμένη από την καλλιέργεια της παλαιογραφίας και διπλωματικής, της επιγραφικής, της σφραγιστικής, της νομισματικής και της έραλδικής να ανάγεται σε σχολή, της οποίας ο κύριος εκφραστής και έγκυρότερος εκπρόσωπος υπήρξε ο Leopold von Ranke (1795-1886) που ανήγαγε με τις μελέτες του και κυρίως με το σύγγραμμά του "*Kritik neuerer Geschichtsschreiber*" την κριτική των πηγών σε έπιστήμη και που διατύπωσε το απόφθεγμα ότι ο στόχος του ιστορικού είναι η αναπαράσταση του παρελθόντος *wie es eigentlich gewesen ist* (όπως πραγματικά συνέβη).

Στο σημείο αυτό η ιστορία ενισχύθηκε και επεκτάθηκε σημαντικά προς τα πίσω από την νέα έπιστήμη της αρχαιολογίας, που άρχισε ως μελέτη της αρχαίας τέχνης, αλλά εξελίχθηκε γρήγορα στην σπουδή του παρελθόντος, που προκύπτει από τις μη γραπτές πηγές. Η αρχαιολογία εξετάζει όχι τα κείμενα (που είναι το υλικό της ιστορίας), αλλά τα αντικείμενα, τα υλικά κατάλοιπα των παλαιών πολιτισμών, όσα κατασκεύασε ή πάντως χρησιμοποίησε ο άνθρωπος χωρίς να αποβλέπει στην αφήγηση και την διαιώνιση των αναμνήσεών του. Κατά ταύτα τα πορίσματά της είναι χωρίς εξαίρεση αντικειμενικότερα, αλλά και ατελέστερα, έλλιπέστερα από τα ιστορικά. Στηριζόμενη στα αντικείμενα και μελετώντας την εμφάνιση και την εξέλιξή τους δεν είναι σε θέση να συμπληρώσει τα κενά που της δημιουργεί ή έλλειψη τυχόν εύρημάτων, δηλαδή υλικού, και επίπλέον της διαφεύγει ή δράση συγκεκριμένων προσώπων και ομάδων και η ακριβής συμβολή των στην πορεία των γεγονότων. Όπωςδήποτε όμως ώθησε τις ιστορικές μας γνώσεις πολλές χιλιάδες χρόνια πίσω και πρόσθεσε στις πηγές ένα συνεχώς αυξανόμενο όγκο καθαρά ιστορικού υλικού που αποτελείται από τα γραπτά μνημεία των λαών, των οποίων οι γραφές αποκρυπτογραφήθηκαν ή μία μετά την άλλη, αρχίζοντας από τα αϊγυπτιακά που διάβασε πρώτος ο Jean Francois Champollion και προχωρώντας στα σφηνοειδή που είχαν χρησιμοποιηθεί για διάφορες αρχαίες γλώσσες με πρώτους αναγνώστες τους Georg Friedrich Grotefend και Henry Creswicke Rawlinson, καθώς και τις γραμμικές γραφές, όπου ο George Smith αποκρυπτογράφησε την κυπριακή και ο Michael Ventris την μυκηναϊκή. Έτσι απέκτησαν φωνή πολλοί λαοί που είχαν πρωταγωνιστήσει στα δρώμενα του τότε κόσμου και των οποίων ο ρόλος είχε υποτιμηθεί ή και άγνοηθεί έντελως από την Παλαιά Διαθήκη.

Γενικώς λοιπόν ιστορία είναι το σύνολο των όσων συντελέστηκαν στο παρελθόν. Ειδικότερα, η ιστορία ως έπιστήμη έχει, όπως είπε ο Ranke, την αποστολή να εξακριβώσει και να εκθέσει τα πραγματικά συμβάντα. Ο ιστορικός, ο κάθε ιστορικός, οφείλει πλέον να γράφει μόνον ύστερα από εξαντλητικό έλεγχο

καὶ ἐνδελεχῇ κριτικῇ τῶν πηγῶν του. Τοῦτο ἐπιδιώχθηκε καὶ ἐπιδιώκεται κατὰ ποικίλους τρόπους καὶ σύμφωνα μὲ διάφορες θεωρίες, φιλοσοφικὲς καὶ μὴ, ποὺ ἀποβλέπουν στὸ νὰ ἐξάρουν τοὺς παράγοντες ποὺ καθορίζουν τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προσπάθησαν νὰ διασώσουν τὰ περασμένα ἀπὸ τὴν λήθη καὶ νὰ τὰ κάνουν κτῆμα ἐς αἰεὶ ὡς φόρο τιμῆς σ' αὐτοὺς ποὺ τὰ διαμόρφωσαν καὶ ὡς μάθημα γιὰ τὸ μέλλον σὲ ἐκείνους ποὺ τὰ ἄκουαν. Οἱ χριστιανοὶ ἱστοριογράφοι παραδέχτηκαν ὅτι τὰ πάντα κατοπτρίζουν τὴν θεία βούληση καὶ ὀφείλονται στὶς ἐπεμβάσεις τοῦ Θεοῦ. Οἱ λόγιοι τῆς Ἀναγεννήσεως αἰσθάνθηκαν τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξουν σὲ ἓνα παρελθὸν τὸ ὁποῖο, ἀριστοτεχνικὰ ἐκφρασμένο καὶ ἰδωμένο ἀπὸ ἀπόσταση, τὸ φαντάζονταν λαμπρότερο καὶ ἐνδοξότερο ἀπὸ τὸ δικό τους. Κατόπιν, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς μελέτης τῆς σύγχρονης ἱστορίας, παρουσιάστηκαν καὶ δοκιμάστηκαν διάφορες ἱστορικὲς τάσεις καὶ σχολές: Ὁ σύγχρονος τοῦ Ranke, Thomas Carlyle, μὲ τὸ σύγγραμμά του γιὰ τὴν Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὶς βιογραφίες τοῦ Cromwell καὶ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου τῆς Πρωσίας προέβαλε τὸν ρόλο τῆς ἡγετικῆς προσωπικότητος ὡς ἀποφασιστικοῦ παράγοντος στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη. Παράλληλα ὅμως, ὁ Ludwig Feuerbach (1804-1872) ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ διατύπωσε κατὰ τρόπο ἀσυστηματοποίητο τὴν σκέψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπηρεάζεται στὴν ἱστορικὴ του συμπεριφορὰ κυρίως ἀπὸ τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς ἀντιδράσεις του ὡς φυσικοῦ ὄντος (Der Mensch ist was er isst- ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὅ,τι τρώει). Στὴν ὑλιστικὴ αὐτὴ ἀποψη τοῦ Feuerbach προσδόθηκε ἐπιστημονικὴ μορφή ἀπὸ τοὺς Marx καὶ Engels, οἱ ὁποῖοι διαφωνοῦσαν κατὰ τὰ ἄλλα τόσο μὲ τὶς προτάσεις του, ὅσο καὶ μὲ τὴν τακτικὴ του. Ἡ θεωρία ποὺ διατύπωσαν εἶναι ὅτι ἱστορία εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀνάπτυξης τῆς κοινωνίας. Τὰ ἐλαττήρια τῆς ἀνάπτυξης αὐτῆς εἶναι οἱ οἰκονομικὲς συνθῆκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες ζοῦν τὰ μέλη της καὶ οἱ κοινωνικὲς σχέσεις ἐξαρτῶνται κατὰ μέγαν μέρος ἀπὸ τὶς μεθόδους παραγωγῆς, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ διάφορες ἀρχές, ἰδέες καὶ συστήματα ποὺ διέπουν τὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι δὲν μπορεῖ παρά νὰ εἶναι προσωρινὰ καὶ μεταβατικὰ ἐπινοήματα. Μὲ ἄλλα λόγια ἱστορία εἶναι ἡ παρακολούθηση τῶν μεταβαλλόμενων παραγόντων ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν παραγωγὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὶς ὁποῖες αὐτὰ κατανέμονται.

Τὸ μειονέκτημα τῶν διαφόρων αὐτῶν σχολῶν ἢ θεωριῶν εἶναι ὅτι ἡ καθεμία τους προβλήθηκε στὴν ἐποχὴ της ὡς ἡ μόνη αὐθεντικὴ ἔκδοσις τῆς ἱστορίας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅλες συνέβαλαν καὶ συμβάλλουν, τουλάχιστον ἐν μέρει, καὶ ἐνσυνείδητα ἢ ὑποσυνείδητα στὴν δημιουργία τῆς ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων καὶ στὴν ὅσο τὸ δυνατόν πληρέστερη διαμόρφωσις τῆς ἐπιστημονικῆς καταγραφῆς των.

Και ἡ διαπίστωση αὐτὴ μᾶς φέρνει στὸ δεύτερο ζητούμενο αὐτῆς τῆς ὁμιλίας. Ποιὰ εἶναι ἡ σημασία καί, ἐνδεχομένως, ἡ χρησιμότης τῆς ἱστορικῆς γνώσης;

Εἶναι ἀπλὴ ἱκανοποίηση τῆς ἔμφυτης περιέργειας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγεται; Εἶναι ἓνα χρήσιμο μάθημα γιὰ ὅσους θέλουν νὰ ἐκτιμήσουν τί ἀποτελέσματα θὰ ἔχει μία ἐνέργειά τους ἐφόσον αὐτά, δεδομένης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, θὰ εἶναι ὅμοια ἢ παραπλήσια πρὸς ὅσα ἀνάλογα συνέβησαν στὸ παρελθόν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Θουκυδίδης; Εἶναι ἡ ἐκδο-
ση τῶν συμβάντων ὅπως τὴν διατυπώνουν οἱ ἐκάστοτε νικητὲς, ὅπως ἔχει λε-
χθεῖ κατ' ἐπανάληψη; Ἡ εἶναι ἀπλῶς ἀνοησίες, σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Henry Ford "History is bunk" (ἡ ἱστορία εἶναι μπουρδες);

Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι τὸ τελευταῖο. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦταν προικισμένος μὲ μνήμη, πού εἶναι ἡ βάση τῆς ἱστορίας, καὶ δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ συγκρατεῖ ὅσα εἶδε καὶ γνώρισε καὶ νὰ μεταδίδει ἀπὸ ἄτομο σὲ ἄτομο καὶ ἀπὸ γενεὰ σὲ γε-
νεὰ προφορικὰ ἢ γραπτὰ, ἐὰν δηλαδὴ δὲν εἶχε ἐπίγνωση τῆς ἐξελίξεώς του μέσα στὸν χρόνον, τόσο ἐμεῖς ὅλοι, ὅσο καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ford δὲν θὰ εἴχαμε κἂν πλησιάσει στὴν χρησιμοποίηση τῆς φωτιᾶς καὶ πολὺ λιγότερο στὴν ἐφεύρεση τῆς ρόδας καὶ θὰ ἐξακολουθοῦσαμε νὰ ἀναζητοῦμε τὴν τροφὴ μας ἀνάμεσα καὶ ἐπάνω στὰ δέν-
τρα. Οὔτε καὶ ἡ ἀποψη περὶ ὑπαγορεύσεως τῆς ἱστορίας ἀπὸ τοὺς νικητὲς εἶναι σωστή. Ἐν πρώτοις, στίς ἀνθρώπινες σχέσεις δὲν ὑπάρχουν πάντοτε καὶ κατ' ἀποκλειστικότητα νικητὲς καὶ ἡττημένοι, οὔτε εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις ὅπου ἡ ἱστορία καταγράφηκε ἀπὸ ἐκείνους ἢ, ἔστω, καὶ ἀπὸ ἐκείνους πού ἔχασαν. Ἀκό-
μη, ἐνῶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ ἄνθρωποι μποροῦν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ διδάσκονται καὶ νὰ ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τίς ἐμπειρίες τῶν παλαιότερων, τοῦτο δὲν συμβαίνει πάν-
τοτε ἢ, μᾶλλον, συμβαίνει σπανίως. Ἡ ἱστορία δὲν ἐπαναλαμβάνεται μὲν γιατί οἱ συνθῆκες δὲν εἶναι συνεχῶς καὶ πάντοτε οἱ ἴδιες, οἱ ἀντιδράσεις τῶν ἀνθρώπων ὅμως εἶναι συχνὰ παραπλήσιες πρὸς ἐκεῖνες πού ἡ πείρα θὰ συνιστοῦσε νὰ ἀπο-
φευχθοῦν. Τέλος, ἡ ἔφεση γιὰ τὴν γνώση εἶναι δεδομένη καὶ ἀναμφισβήτητη καὶ γνώση χωρὶς μνήμη δὲν νοεῖται, τὸ εἰδέναι ὅμως εἶναι ἔννοια γενικότερη ἀπὸ τὴν ἀνάπλαση τοῦ παρελθόντος καὶ περιλαμβάνει καὶ ἄλλες νοητικὲς καὶ συναισθη-
ματικὲς λειτουργίες, ὅπως π.χ. τὴν συλλογιστικὴ, τὴν συναίσθηση τῆς πραγμα-
τικότητος, ἀλλὰ καὶ τῶν φαινομένων, καθὼς καὶ τὴν σύλληψη, περιγραφή καὶ διατύπωση ἀφηρημένων ἐννοιῶν.

Τί εἶναι λοιπὸν τὸ νόημα τῆς ἱστορίας;

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὴν φύση του ὄν κοινωνικό, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι εἶναι πλασμένος νὰ ζῇ ὡς μέλος ἐνὸς συνόλου, πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ἐκτείνεται, μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα, ἕως τὸ ἔθνος, τὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων πού

ἔχουν κοινή γλῶσσα, κοινές συνήθειες καὶ παραδόσεις, κοινή θρησκεία καὶ κοινὸ παρελθόν, δεμένο μὲ τὸν τόπο στὸν ὁποῖο ζοῦν. Τὸ κοινὸ παρελθόν ἐκφράζεται ὡς κοινή ἱστορία καὶ ἡ μελέτη της ἱκανοποιεῖ τὴν περιέργεια, ἀλλὰ, κυρίως, ἐνδυναμώνει τοὺς ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς δεσμούς. Τὸ ἄτομο, μελετῶντας τὸ παρελθόν του βλέπει σὲ τί ὠφελήθηκε ἀπὸ τοὺς προγόνους του ὡς πρὸς τὶς ἠθικὰς ἐπιταγές, τὴν στάθμη τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἐπιδόσεων καὶ τὸ ἐπίπεδο διαβιώσεως, διαπιστώνει δηλαδὴ ὅλα ὅσα τοὺς ὀφείλει. Αὐτὸ ξυπνᾷ ἓνα ἰσχυρὸ αἶσθημα εὐθύνης ἀπέναντι στοὺς συγχρόνους του καὶ τοῦ ὑποδεικνύει τρόπους κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς βασισμένους στὴν ἐμπειρία τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἱστορία δηλαδὴ φέρνει τὸν ἄνθρωπο κοντὰ στὶς ρίζες του, τοῦ ἐπιβάλλει ὀρισμένους ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς κανόνες, τὸν κάνει νὰ σκέπτεται προτοῦ ἐνεργήσει, τοῦ ἐνισχύει τὸ αἶσθημα ἀσφάλειάς του ὡς ἀτόμου μέσα στὸ κοινωνικὸ σύνολο καὶ συγχρόνως τοῦ διεγείρει τὴν συναίσθηση τῶν ὑποχρεώσεων ποὺ ἔχει ἔναντι τοῦ συνόλου αὐτοῦ. Μὲ ἄλλους λόγους τὸν τοποθετεῖ ὡς κοινωνικὸ ὄν, χρήσιμο στὴν ὁμάδα μέσα στὴν ὁποίαν ζῇ καὶ τοῦ καθορίζει τὴν ἀφειτηρία τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν ἐπιδόσεών του.

Τελειώνω μὲ ἓνα ἀπόσπασμα ἔργου τοῦ Εὐριπίδη, ποὺ μοιάζει νὰ εἶναι ἰδιαιτέρως αἰσιόδοξο:

Ὅλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας
ἔσχε μάθησιν,
μήτε πολιτῶν ἐπὶ πημοσύνην
μήτ' εἰς ἀδίκους πράξεις ὁρμῶν,
ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως
κόσμον ἀγέρων, πῇ τε συνέστη
καὶ ὅπη καὶ ὅπως
τοῖς δὲ τοιούτοις οὐδέποτ' αἰσχυρῶν
ἔργων μελέδῃμα προσίζει

(Μακάριος ὅποιος ἔμαθε καὶ κατέχει τὴν ἱστορία,
αὐτὸς δὲν παρασύρεται οὔτε στὸ νὰ βλάψει τοὺς πολίτες
οὔτε στὸ νὰ ἀδικήσει,
ἀλλὰ παρατηρεῖ τὴν ἀγέραστη τάξη τῆς ἀθάνατης φύσης
πῶς αὐτὴ δημιουργήθηκε καὶ ποῦ καὶ μὲ ποιὸ σκοπὸ.
Σὲ τέτοιους ἀνθρώπους δὲν ἔρχεται ποτὲ ἡ ἰδέα νὰ φερθοῦν αἰσχυρά).